

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

UV SYD, DOKUMENTATION AV FÄLTARBETSFASEN 2005:03
REGIONMUSEET KRISTIANSTAD / LANDSANTIKVARIEN I SKÅNE
RAPPORT 2005:40
ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING 2003

Hammar och Södergård

Boplats- och bebyggelse lämningar från neolitikum, bronsålder
och äldre järnålder samt gravar från äldre järnålder

Väg E22 Kristianstad–Fjälkinge

Skåne, Kristianstad kommun,

Nosaby socken, Hammar 1:51 (Hammar) och Fjälkinge
socken, Fjälkinge 11:2, RAÄ 106 (Södergård)

Dnr 422-3356-2002

Tyra Ericson och Ylva Wickberg

DAFF

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Syd

Åkergränden 8

226 60 Lund

Tel. 046-32 95 00

Fax 046-32 95 39

www.raa.se

Regionmuseet Kristianstad

Box 134

Stora Torg

291 22 Kristianstad

Tel. 044-13 58 00

Fax 044-21 49 02

www.regionmuseet.m.se

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L1999/3

© 2005 Riksantikvarieämbetet

ISSN 1650-223x

Utskrift UV Syd, Lund, 2005

Innehåll

Inledning.....	4
Undersökningens förutsättningar	4
Hammar	5
Topografi och fornlämningsbild	5
Projekthistorik	5
Undersökningens syfte och frågeställningar	6
Metod	6
Resultat.....	7
Södergård	10
Topografi och fornlämningsbild	10
Projekthistorik	11
Undersökningens syfte och frågeställningar	12
Metod	12
Resultat.....	13
Utvärdering.....	16
Hammar	16
Södergård	17
Kommande arbete.....	18
Referenser	18
Administrativa uppgifter.....	21
Bilagor	22
Bilaga 1. Anläggnings- och lagerbeskrivningar, Hammar.....	22
Bilaga 2. Husbeskrivningar, Södergård.....	24
Bilaga 3. Anläggningsbeskrivningar, Södergård	26
Tabeller	28
Figurer.....	31

För två platser inom *Vätlandsprojektet* utgjorde omfattande förundersökningar det slutliga antikvariska steget. Båda platserna var belägna på sträckan Kristianstad–Fjälkinge.

I *Hammar* undersöktes kulturlager och anläggningar, huvudsakligen från den mellersta delen av trattbägarkulturen men med inslag av stridsyxekultur. Ett omfattande keramikmaterial tillvaratogs.

I *Södergård* undersöktes dels en bronsåldersboplatz med brunnar, gropar, härdar och tre långhus, dels en grav från äldre romersk järnålder med en lansspets av järn bland gravgåvorna.

Inledning

Med anledning av utbyggnaden av väg E22 i nordöstra Skåne till motorvägsstandard, utfördes en mängd antikvariska arbeten inom ramen för det vetenskapliga projektet ”*Vätland*”. Projektet baseras på de arkeologiska resultaten från fem vägutbyggnadsetapper mellan Hammarsjön och Ryssberget. I denna rapport behandlas förundersökningarna av två platser på delsträckan Kristianstad–Fjälkinge: Hammar och Södergård. Undersökningarna ägde rum under senvintern och våren 2003 och skedde på uppdrag av Länsstyrelsen i Skåne län (dnr 431-50379-02) som ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Syd och Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. Projektledare var Ivan Balic, UV Syd. Ansvariga för fältarbetena i Hammar var Sven Hellerström, UV Syd och Ylva Wickberg, Regionmuseet och i Södergård Tyra Ericson, UV Syd och Elisabeth Bengtsson, Regionmuseet. Ansvariga för rapportarbetet är Tyra Ericson och Ylva Wickberg.

Projektet *Vätlands* övergripande syfte är att bygga upp en kunskapsbas om de lokala kulturgrupper, människor och samhällen som existerat i området, detta som en grund för jämförelser avseende regionala samhällsförhållanden och interregionala kontakter. I projektprogrammet prioriteras tre problemområden: bebyggelsestruktur och boplatshierarki, materiell kultur, hantverksspecialisering och kulturella kontakter samt gravar och kultbruk. Vidare konstateras att relationen mellan gravar, boplatser och offerplatser i området är viktig att belysa, för att kunna diskutera rumsliga och tidsmässiga samband samt urskilja miljöer med större grad av välstånd och/eller centrala funktioner. Den aktuella vägsträckan löper över Kristianstadslätten; en utpräglad jordbruksbygd med omfattande och tät fornlämningsbild, omgiven av sjöar och vattendrag.

Undersökningens förutsättningar

Byggstarten för ombyggnaden av Väg E22 mellan Kristianstad och Fjälkinge var enligt Vägverkets nationella plan förlagd till år 2005 eller 2006, men denna kom att tidigareläggas till år 2002. Detta innebar att samtliga arkeologiska insatser längs vägsträckan skulle utföras senast under våren 2003. Projektledningen var tillsammans med den vetenskapliga referensgruppen samt projektchefen med om att kontinuerligt utvärdera resultaten av fältarbetena gentemot undersökningsplanen. Undersökningen redovisas i form av en DAFF (dokumentation av fältarbetsfasen) eftersom den är av ”slutundersökningskaraktär”, och för att publicering kommer att ske i form av vetenskapliga artiklar i *Vätlandsprojektets* planerade böcker ”Kustslättens mötesplatser” (Andersson under arbete) och ”*Vätland – ett vattenrike*” (Artursson under arbete).

Förundersökningarna föregicks av arkeologiska utredningar steg 1 (Björk m.fl. 2002) och steg 2 (Ericson 2005).

För Södergårds del förelåg en diskrepans mellan det underlag som Länsstyrelsen fattat beslut efter och den faktiska exploateringsytans kommandeutbredning. Resultatet var en minskning av bredden med ca 6 m

på ömse sidor av vägsträckningen. Då detta uppdagades hade matjordsavbaningen redan påbörjats. I de östra delarna av såväl norra som södra schaktet på Södergårdsplatsen schaktades därför bredare partier än i de västra delarna. De anläggningar som fanns inom de remsor som var avbanade men inte skulle exploateras plandokumenterades. Dessa undersöktes bara i undantagsfall, om de kunde misstänkas vara gravar eller ingå i större konstruktioner.

En annan given förutsättning på Södergård var att boplatzlämningar hade givits en lägre prioritering än gravar. Eventuella långhus skulle endast undersökas extensivt.

Hammar

Topografi och fornlämningsbild

Undersökningsområdet omfattade ungefär 3000 m² kuperad, blockrik mark längs södra sidan av Väg E22. Området ligger 13–17 m ö. h., på en västsluttning ned mot Hammarsjön. De markfasta stenblocken ligger i grupper åtskilda av svackor och svaga höjder; ett resultat av en isälvsavlagring. Området har fram till idag använts som betesmark, och äldre kartmaterial visar att marken nyttjats som sådan långt tillbaka i tiden. Den uppodling som skett har endast varit av begränsad omfattning. Undersökningsområdet löper över både partier av stenblock, svaga höjder och svackor. På sex markfasta stenblock strax utanför undersökningsområdet, finns skålgropar som upptäcktes i samband med den arkeologiska utredningen av delsträckan. I närområdet finns fem sedan tidigare registrerade fornlämningar, alla i Nosaby sn: RAÄ 48, som är en skålgropslokal, RAÄ 62, ett boplatssområde från senneolitikum/bronsålder, RAÄ 65, en skålgropslokal, samt RAÄ 47; ett boplatssområde registrerat omkring 50 m söder om undersökningsområdet och förmodligen del av detsamma. RAÄ 162 är en boplat, omkring 150 m norr om undersökningsområdet. Inom detta område har markägaren samlat in en stor mängd flintföremål (RAÄ 146), bland annat yxor (håleggade yxor, tjock- och tunnackiga, skivyxor och slipade yxor), knackstenar, spjutspetsar, dolkar, skärar och en lövkniv (fig. 2).

Projekthistorik

Under sensommaren år 2002 gjordes en arkeologisk utredning steg 2 av delsträckan invid Hammar. Ett område söder om den befintliga vägen utreddes, medan ett mindre område norr om vägen bedömdes ha sämre kunskapspotential varför det bortprioriterades. Söder om vägen påträffades två områden med kulturlager samt anläggningar av boplatsskaraktär. I kulturlagren, som var upp till 0,8 m tjocka och bevarade i naturliga svackor, återfanns ett relativt omfattande fyndmaterial bestående av flinta, keramik och djurben. Preliminärt daterades lagren till mellersta delen av trattbägarkultur, främst baserat på den ornerade keramiken. Även ett mindre inslag av keramikskärvar från stridsyxekultur fanns i materialet. Fornlämningen bedömdes ha god informationspotential och föreslogs gå vidare till förundersökning.

Undersökningens syfte och frågeställningar

Lämningarna vid Hammar tolkades vid utredningen som ett mellanneolitiskt boplatmaterial, och framförallt fyndmaterialet förväntades bli relativt stort och varierat. Detta tillsammans med studier av anläggningsstrukturer och välbevarade kulturlager sågs som användbart som utgångspunkt för diskussioner av övergripande och specifika problem inom sydkandinavisk stenåldersforskning. Till undersökningen knöts flera olika målsättningar med både lokal och regional relevans:

Platsen: Ett viktigt mål med undersökningen var att studera platsens funktioner, strukturer och organisation för att förstå hur den fungerat både internt och i sin omgivning. Ett annat syfte var att undersöka om och hur olika funktioner varierat och förändrats över tid.

Materiell kultur och produktion: Genom studier av flint- och keramikmaterialet skulle frågor om inre platsstrukturer, resursutnyttjande, externa kontakter och kulturella relationer kunna diskuteras.

Miljön: En målsättning var att studera hur människorna utnyttjat resurserna i närmiljön genom studier av fyndmaterialet.

Omlandet: Ett mål med undersökningen var att försöka klargöra platsens sociala, ekonomiska och funktionella position i det neolitiska samhället, samt dess eventuella förändring över tid.

Metod

Undersökningsområdet var omkring 3 000 m² stort. En remsa längs med den befintliga Väg E22 bedömdes vara förstörd ur antikvarisk synvinkel då man tidigare grävt ned ledningar och ett dike där. En cirka 2 200 m² stor yta banades av med hjälp av grävmaskin, varefter ytan handrensades (fig. 3). Anläggningar och kulturlager mättes in med totalstation och dokumenterades i det arkeologiska dokumentationssystemet *Intrasis*. I slutskedet av undersökningen schaktades alla kulturlager bort helt, så att underliggande anläggningar kunde dokumenteras.

Eftersom syftet bland annat var att belysa platsens funktion, organisation och förändring över tid, var det viktigt att studera eventuella strukturers relation till kulturlagren. Ett urval av framkomna anläggningar och delar av kulturlagren undersöktes, och i de flesta fall samlades fynden in för hand. Delar av lager och anläggningsfyllning provsällades dock genom 4 mm maskor som jämförelse. Vid lagergrävningen samlades fynden i 1×1 m stora rutor. Södra delen av L 101 grävdes dock i 10 cm stick, eftersom den var djupare och utan antydning till stratifiering; tanken var att fyndspridningen kunde berätta något om lagrets tillblivelse.

De kvadratmeterstora rutorna, vardera indelade i grävnheter för respektive lager, lades i anslutning till varandra för att strukturer och spår av aktiviteter skulle fångas upp. Sammanlagt undersöktes 91 meterstora grävnheter fördelade på 39 m². De delar av kulturlagren som prioriterades bort avlägsnades med maskin så att underliggande anläggningar kunde dokumenteras och undersökas. All tvätt och registrering av fynd gjordes efter avslutat fältarbete. Preliminära bedömningar av fyndmaterialet gjordes dock kontinuerligt för att underlätta prioritering och metodval.

Vid undersökningen togs fyra makroprov, fem kol- och vedartsprov och 14 fosfatprov i kulturlager och anläggningar för analys. Analyssvaren är tänkta att användas för studier av näringsfång, omlandmiljö, aktiviteter och

datering av lämningarna. Antalet insamlade prover var färre än beräknat, dels därför att anläggningarnas relation till lagren i många fall var oklara, dels för att kulturlagren visade sig vara omrörda. Samtliga analysresultat kommer att finnas tillgängliga i det dokumentationsmaterial som lämnas till ATA.

Resultat

Undersökningsområdet berörde som ovan nämnts svackor och svaga höjder åtskilda av partier av morän och grupper av markfasta block. Matjorden var cirka 0,2–0,5 m tjock och bestod av brun, sandig humus. Undergrunden på höjdlägena bestod av mycket fin, gulvit sand och enstaka markfasta block. I svackorna utgjordes undergrunden av grövre gråbrun sand. Moränpartierna däremellan var kompakta och mycket svårundersökta, tidsbristen gjorde att det inte fanns utrymme att rensa ordentligt kring stenarna.

Två ytor med kulturlager och anläggningar framkom i svackorna mellan stenblocken; en i väster och en i öster. Den västra kulturlagerytan bestod av ett enda lager, L 101, vari ett mindre fyndmaterial kunde tillvaratas, medan det på den östra fanns tre på varandra följande kulturlager; L 103, L 104 (förmodligen var skiljelinjen mellan L 103 och 104 resultat av odling) samt L 105. Dessa lager innehöll ett stort fyndmaterial, främst från den mellersta trattbägarkulturen, men också från stridsyxekulturen och senneolitikum. Enstaka anläggningar i form av härdar, kokgropar, gropar, stolphål samt två större stensamlingar påträffades i och under kulturlagren.

På höjdlägena mellan kulturlagren återfanns ett fåtal härdar och stolphål. Totalt lokaliserades 43 anläggningar inom undersökningsområdet, men inga tydliga samband mellan dem, till exempel huskonstruktioner, härd- eller gropsystem, kunde identifieras.

Västra lagret, L 101

Lagret var cirka 0,1–0,2 m djupt, 380 m² stort och fyllningen bestod av gråbrun humös sand. Tre ytor på 2×2 m, 1×3 m samt 1×1 m undersöktes i lagret. Då inga stratigrafiska relationer kunde urskiljas i lagrets fyllningskaraktär eller via anläggningsnivåer, grävdes den södra 0,3–0,4 m djupa delen av lagret i 10 cm tjocka stick för att eventuell fyndspridning skulle fångas upp. Den norra delen av lagret, som var 0,1–0,2 m djupt och något högre beläget än södra delen, grävdes som ett enda stick.

Fyndmaterialet bestod i huvudsak av slagen kristianstadflinta, främst avslag/avfall, samt några yxfragment, spån, skrapor och kärnor. Keramikmaterialet var ganska fragmenterat och sparsamt förekommande, det innehöll ett fåtal ornerade skärvor från mellersta trattbägarkultur. Den största mängden flinta fanns i den norra, tunnare delen av lagret. I södra delen fanns den mesta flintan i översta sticket medan keramikfynden blev något fler i bottensticken.

I ytan fanns ett fåtal härdar varav några undersöktes. Inga anläggningar framkom under lagret. Kol från en härd (AH224) i lagrets yta skickades för ¹⁴C-analys, vilket gav en datering till yngre bronsålder–äldre järnålder (Beta-183511, 2430±40 BP). Dateringen ger lagret en yngsta möjlig datering. Lager 101 verkade ha störts av odling och/eller erosion. Resultatet var sammantaget ganska magert och svårtolkat, och lagret lågprioriterades vid undersökningen.

Östra lagren, L 103, 104, 105

På östra sidan av undersökningsområdet kunde tre över varandra liggande kulturlager urskiljas. De var omkring 300 m² stora och innehöll rikligt med keramikskärvor och slagen flinta, en måttlig mängd brända ben och bränd lera samt några delar av slip- och malstenar. Två ytor på 7 respektive 24 m² undersöktes, och fynden samlades in lagervis i 1×1 m stora rutor. Påträffade anläggningar dokumenterades och undersöktes.

Fyndsamställningen var i princip konstant genom alla lager. Keramiken utgjordes av skärvor med eller utan ornering, dessutom fanns skärvor med vulster, knoppar och små hål. I materialet fanns även fragment av lerskivor och keramikskrapor. Keramiken är neolitisk, och ornamentiken har kunnat bestämmas som tillhörande mellersta trättbägarkultur, stridsyxekultur och senneolitikum – med stor tyngdpunkt i den förstnämnda.

Den slagna flintan utgörs till största del av kristianstadflinta, i övrigt en liten mängd limhamnsflinta. Det handlar främst om avslag och avfall, men också kärnor, retuscherade redskap, knackstenar, malstenar samt en senneolitisk pilspets med urnupen bas återfanns. Flintan ger i många fall intryck av att ha bearbetats med en ganska grov teknik. De anläggningar som framkom i och under kulturlagren utgjordes av härदार, enstaka stolphål, en kokgrop samt två större stensamlingar.

Stensamlingar, AA 1780 och AA 1841

Då lagren undersöktes framkom två större stensamlingar i övergången mellan L 103 och L 104. De var rundade, cirka 3,5 m i diameter och med en tjocklek av 0,3–0,5 m, och utgjordes av sorterad sten. Under anläggningarna återstod 0,2–0,3 m av L 105. Inga nedgrävningskanter kunde urskiljas, och vid rensning mellan stenarna framkom samma typ av fyndmaterial som i de omkringliggande lagren. Stensamlingarna bör ha anlagts ungefär samtidigt, antingen i övre delen av L 105 eller i övergången L 105/104.

Deras form och förskjutna krönläge påminner om gravar från yngre bronsålder/äldre järnålder, men om de är från denna tid, vilket är mindre troligt, skulle överlagrande kulturlager (L 103/104) helt ha eroderats och/eller plöjts ned över dem från omkringliggande höjdlägen. Inte heller syntes något slags lager (till exempel en äldre markhorisont) mellan L 105 och stensamlingarna, vilket det borde ha gjort om det varit så lång tidsrymd mellan dem. Inga fynd eller kolfragment återfanns i sådant läge att de med säkerhet kunnat kopplas till stensamlingarna, och de kan därför endast dateras med utgångspunkt i stratigrafien. De bör därför vara ungefär samtida med fynden i L 105, det vill säga dateras till neolitikum. Deras funktion är oviss; inga särskilda fynd gjordes som hade kunnat förenkla tolkningen. Stenpackningarna var för ojämna (många stenar var ställda på högkant) för att lämpa sig för hyddgolv, och att placera odlingsrösen på den i det närmaste enda odlingsbara ytan verkar inte heller rimligt.

1938 undersökte Folke Hansen en mycket snarlik anläggning en kilometer österut. Undersökningen genomfördes då det inför anläggandet av riksvägen mellan Kristianstad och Fjälkinge upptäcktes ett dussintal stensättningar (Hansen 1938). De flesta bröts upp vid vägarbetet, men en undersöktes av Hansen. Dess läge och utseende påminner mycket om dem i Hammar. Den var 2,5×3 meter stor, belägen i en naturlig svacka, överlagrad kulturlager och utgjordes av relativt sorterad sten. Stensättningen beskrivs

som nästan kvadratisk (medan våra bedömdes som mer rundade), och innehöll keramikskärvor (en del ornerade med vulster, grop- och halvmånformiga intryck), slagen flinta, enstaka brända ben och lerklining. Keramiken kan dateras till TN/MN och bronsålder.

Stensamlingens yta var liksom i våra ojämna och gropiga. Skillnader ligger i att Hansens haft något som liknat ett väggfundament bestående av tätt packade stenar, samt en centralt placerad härd vilken lämnat spår efter sig i form av skörbrända stenar. I den ena av stensamlingarna vid Hammar (AA1841) återfanns också en relativt stor mängd skörbränd sten i packningen.

Hansen tolkade sin stensamling som en hyddgrund från neolitikum. Vid skrivandet av detta manus har dock endast den skriftliga dokumentationen från 1938 års undersökning studerats. Vid studier av Hansens ritningar kanske andra slutsatser kan dras. I Danmark har liknande stensamlingar beskrivits i samband med neolitiska kulthus och stendyngegravar (jfr Fabricius & Becker 1996). Tolkningen av stensamlingarna i Hammar förblir oklar; de kan vara boplatsrelaterade eller grav/kultrelaterade. Fortsatt analys av fyndmaterialet i det kringliggande lagret kan kanske ge nya uppslag angående funktionen.

Höjdläget mellan västra och östra kulturlagerytorna

På höjdläget mellan de båda kulturlagerytorna återfanns endast enstaka anläggningar i form av härदार och stolphål. Matjordstäckets på höjdläget var mycket tunt, endast cirka 0,2–0,3 m tjockt. Under detta vidtog undergrunden bestående av fin, ljus gulvit sand och enstaka markfasta block. Frånvaron av både anläggningar och kulturlager på höjdläget var slående, speciellt med tanke på de tjocka kulturlagren nedanför. Höjden bör ha varit tilltalande ur både boplats- och gravperspektiv; väl-dränerad, lätt att gräva i samt välexponerad i det omgivande landskapet. Frånvaron av lämningar och kulturlager kan bero på att de eroderats eller plöjts bort, vilket det tunna matjordstäckets kan tyda på. Kulturlager som plöjts/eroderats ned i de kringliggande svackorna kan på så sätt ha bidragit till bildandet av L 103 och L 104. Platsen kan också ha använts för handlingar som inte lämnat några särskilda spår i marken.

Tolkning av lämningarna inom undersökningsområdet

Kulturlagren tros till största del ha tillkommit under mellersta trattbägarkultur. Det omfattande fyndmaterialet från denna tid tyder på det. Ett mindre inslag från stridsyxekultur och senneolitikum fanns i fyndmaterialet, men då de övre delarna av lagren var omrörda är det svårt att avgöra omfattningen av dessa aktiviteter. De anläggningar som daterats, visar endast yngsta möjliga ålder för lagren, eftersom de kan ha grävts genom L 103. De ger dateringar till senneolitikum/äldre bronsålder, yngre bronsålder/äldre järnålder.

En preliminär tolkning av lämningarna från mellersta trattbägarkultur, främst grundat på fyndmaterialets sammansättning, är att det inte rör sig om ordinära boplatslämningar. Keramikmaterialet har vid en första genomgång visat sig innehålla en stor del rikt ornerade skärvor, medan sådana med gropornering saknas helt. Gropornerad keramik är annars vanligt i boplatsmaterial från denna tid (muntligt meddelande Lagergren-Olsson

2003). Det har dock förmodligen funnits regionala variationer i trattbägarkulturen, varför tolkningen kan komma att revideras. I fyndmaterialet finns flera skärvor från fotskålar, vilka tillsammans med annan rikt ornerad keramik ofta återfinns i anslutning till gånggrifter. Ett av de mest kända exemplen är Fjälkingegånggriften, några kilometer från Hammar, där man utanför gångens öppning fann skärvor efter 1250 lerkärl (Bagge & Kaelas 1950).

De två funna stensamlingarna kan ha paralleller i Danmark där liknande beskrivits i samband med neolitiska kulthus och stendyngegravar. Detta, sammantaget med avsaknaden av huslämningar och andra tydbara strukturer, gör att lämningarna snarare tycks höra samman med den typ av aktiviteter som utförts i anslutning till gånggrifter och kulthus. Men den undersökta ytan utgör bara en mycket liten del av fornlämningen; de funna kulturlagren och de olika anläggningarna kan vara delar av flera boplatser från olika tidsperioder. En undersökt snarlik anläggning i närheten tolkades, som nämnts ovan, som neolitisk hyddbotten. De många neolitiska lösfynden i åkern norr om undersökningsområdet tyder på ett eller flera boplatsskomplex i området (RAÄ 162). De neolitiska aktiviteterna vid Hammar kan kanske kopplas till dessa eller till RAÄ 47, den registrerade boplatser söder om undersökningsområdet. De daterade anläggningarna visar att man nyttjat platsen även under bronsålder och äldre järnålder.

Södergård

Topografi och fornlämningsbild

Platsen Södergård är belägen på östsluttningen, toppen och västsluttningen av en markant nord-sydlig moränhöjd, i den svagt böljande jordbruksbygden öster om den idag utdikade Nosabysjön. Undersökningen omfattade två schakt: ett mindre norr om befintlig väg och ett större söder om vägen. Olika delområden kunde urskiljas i schakten, dels genom läget på krön respektive mer eller mindre flacka sluttningar, dels genom den mycket växlande undergrunden (se avsnittet Resultat nedan).

På moränhöjden finns tre inventerade fornlämningar. Platsen är belägen på toppen av en höjd och berör ett större boplatssområde (RAÄ 81 och 106 i Fjälkinge socken). Ett hundratal meter söderut finns två registrerade stensättningar, idag överodlade (RAÄ 17 i Fjälkinge socken). Medan Fjälkinges yngre järnålder och då i synnerhet vikingatiden, är förhållandevis väl belyst genom arkeologiska undersökningar, var det före E22-projektet sämre ställt med våra kunskaper om den äldre metallålderns bebyggelse i samhällets omgivning. Ett undantag utgörs av en liten bronsstatyett med romersk proveniens, som har daterats till äldre romersk järnålder (Helgesson 2003). Fyndplatsen ligger i ett våtmarksstråk strax söder om den yngre järnåldersbosättningen i Fjälkinge (RAÄ 52 i Fjälkinge sn). Fyndplatsens våtmarkskaraktär indikerar att det kan röra sig om en offermiljö (fig. 2).

Vid undersökningarna på Hunneberget ca 1 km öster om Södergård påträffades bl.a. sex stycken treskeppiga hus som daterats till yngre bronsålder/äldre järnålder. Bosättningen har troligen bestått av ett par gårdar (Balic & Edring 2003 s. 22). Vid den arkeologiska utredningen steg 2

påträffades också en boplats, troligen från yngre bronsålder/äldre järnålder, vid Klockaregårdsvägen sydöst om Fjälkinge. På en liten kulle fanns en koncentration av stolphål och enstaka härdar. Norr om kullen fanns ett 0,1 m tjockt kulturlager bevarat, och söder om kullen ett utkastlager i en våtmark, med bevarade djurben och annat avfall (Ericson 2005).

Det finns ca 20 arkeologiskt undersökta eller genom markarbeten påträffade gravar från äldre järnålder i Villands härad. Av dessa låg en osäker grav i Fjälkestad sn, en i Fjälkinge sn, tre i Ivetofta sn, en förstörd grav i Kiaby sn, ett större gravfält i Nosaby sn, fyra gravar i Rinkaby sn, varav en under hög och en i stensättning, en grav i Trolle-Ljungby sn, två gravar i Åhus sn och en grav i Österslöv sn. Den äldre järnålderns gravar i området uppvisar stor variation både i gravskick och inre och yttre gravkonstruktion. Merparten av gravarna har varit flatmarksgravar utan synlig markering ovan mark, men det intryck vi får idag kan delvis bero på den sentida markanvändningen (Björk 2002).

På fastigheten Fjälkinge 6:1, norr om Fjälkinge samhälle, undersöktes år 1992 en delvis sönderplöjd flatmarksgrav i åkermark, som daterades till äldre järnålder (Björk 1993). I nära anslutning till graven har det senare påträffats två romerska silverdenarer i plöjd åkermark. Utöver graven på Fjälkinge 6:1 finns det några delvis undersökta gravgrupper i området som kan dateras till bronsålder och äldre järnålder: Norregård, RAÄ 53 i Gustav Adolf sn och RAÄ 49 + 56 i Nosaby sn (Hansen 1938); RAÄ 35 i Fjälkinge sn (Hansen 1927); RAÄ 2 i Fjälkinge sn, (Larsson 1975). En hög, några brandgropar och två skelettgravar vid Norregård undersöktes av Hansen på 1930-talet. Ett fynd finns omnämnt, i form av en rakkniv av brons från högen. I övrigt är gravarna odaterade, men gravskicket och fyndmiljöns kontext i sockengränsen mellan Nosaby och Gustav Adolf socknar antyder en datering till bronsålder-äldre järnålder. Vid den arkeologiska utredningen 2002 påträffades inga ytterligare gravar inom platsen Norregård (fig.2). Platsen Södergård bedömdes sammanfattningsvis efter det andra utredningsledet ha en hög potential att tillsammans med övriga undersökta platser från sen bronsålder/äldre järnålder besvara frågor rörande periodens sociala och religiösa traditioner i regionen. Den gick därför vidare till förundersökning.

Projekthistorik

Vid den arkeologiska utredningen steg 2 påträffades tio anläggningar inom platsen Södergård. De tolkades som två brunnar, två gropar, en härd, fyra stolphål och en brandgrav. Träkol från härdens har ¹⁴C-daterats till yngre bronsålder. En brunn snittades med maskin. Den innehöll underliggaren till en skrubbekvarn, samt flinta och keramik. Brunnens nedre del var stenskodd.

Brandgraven låg omedelbart norr om krönet av höjden. Den var ca 1,2 m i diameter och hade ett bevarat djup av ca 0,2 m. Fyllningen var sotig, lerig och innehöll mindre mängder skörbränd sten. De brända benen var spridda i hela graven, medan flertalet föremål (en järnsyl, delar av en kniv eller ett svärd av järn, enstaka keramikbitar) påträffades i gravens norra del. Centralt i anläggningen fanns ett grunt stenlyft. Detta skulle kunna indikera att graven har haft en markering ovan mark. Såväl träkol från gravfyllningen

som de brända benen har ¹⁴C-daterats till övergången förromersk/romersk järnålder (Ericson 2005).

Undersökningens syfte och frågeställningar

I Södergård gjordes en speciallösning med två steg i undersökningsplanen: en basnivå att utgå från, och en tilläggsnivå att ta till om en större mängd gravar skulle påträffas.

Målsättningen på basnivå var att ta reda på hur många gravar och andra anläggningar som fanns inom området, samt vilka olika grav- och anläggningstyper som fanns representerade. En viktig del av förundersökningen bedömdes vara att undersöka vad som doldes under den stora samlingen odlingssten i områdets östra del.

En primär målsättning var att datera fornlämningarna och att fastställa det tidsmässiga och funktionella förhållandet mellan gravar och övriga anläggningar/strukturer. Vidare avsågs att sätta in platsen i ett regionalt sammanhang. Undersökningen syftade också till att försöka bedöma vilken omfattning de delar av fornlämningen har som inte berördes av den aktuella exploateringen. För att bestämma datering och kvalitet inför eventuella framtida exploateringar i anslutning till området undersöktes ett mindre urval av övriga lämningar.

På tilläggsnivån tillkom en rad frågeställningar. Delvis utgjorde dessa en fördjupning av frågeställningarna om platsen och omlandet. Resultaten från utredningen visade på god potential att finna bevarade fynd i gravarna. Såväl gravgåvor som gravarnas utformning skulle ge möjlighet att studera frågor om rituell och materiell kultur. Exempel på sådana frågor, som i större eller mindre utsträckning skulle kunna belysas, är:

- Vilka typer av gravar finns representerade?
- Vilka skillnader i gravsed finns över tid?
- Går det att urskilja en social skiktning i materialet?
- Har rituella aktiviteter, utöver begravningar, ägt rum på platsen? Osteologiska analyser av benmaterialet kan visa vilket utsnitt av befolkningen (ålder och kön) som begravts på platsen.

Platsen Södergård bedömdes sammanfattningsvis ha en hög potential att tillsammans med övriga undersökta platser från sen bronsålder/äldre järnålder besvara frågor rörande periodens sociala och religiösa traditioner i regionen.

Metod

Den första insatsen på platsen var att försiktigt schakta bort den ca 500 m² stora och uppemot fyra meter höga samling odlingssten som var belägen i områdets sydöstra del. En hypotes var att odlingsstenen kunde vara deponerad ovanpå en eller flera stensättningar liknande RAÄ 17. Vid schaktningen visade det sig dock att stenen låg ovanpå matjorden i anslutning till två markfasta block.

Därefter banades matjorden av och påträffade anläggningar plandokumenterades i fältdokumentationssystemet Intrasis. Ett urval anläggningar undersöktes för hand och fem misstänkta brunnar snittades

med maskin. I de fall då man kunde förvänta sig små fynd sållades hela eller delar av anläggningarnas fyllning i såll med 4 mm maskstorlek. Profiler ritades i skala 1:20.

Smala remsor av matjord lämnades närmast befintlig väg, delvis av trafiksäkerhetsskäl och delvis på grund av störningar av kabelschakt o. dyl. Söder om vägen bortprioriterades den östra delen av det tänkta undersökningsområdet då det stod klart att inga gravar fanns under odlingsstensamlingen. I väster avslutades schaktningen när boplatslämningarna tunnade ut och det stod klart att inga fler gravar skulle påträffas. Undersökningsytan minskades också efter att ett missförstånd angående beslutsunderlaget retts ut. Området norr om vägen minskades av samma orsaker. Som en följd av detta undersöktes betydligt mindre ytor än vad som angivits i undersökningsplanen, där ett 5 500 m² stort område, varav 1 400 m² norr om befintlig väg, reserverats för förundersökningen. Istället undersöktes 3 334 m²; 483 m² norr om vägen och 2 851 m² söder om vägen, d.v.s. totalt drygt 60 % av den tänkta undersökningsytan.

Alla anläggningar som skulle kunna vara gravar utvaldes för undersökning medan långhusen gavs en lägre prioritet. Efter rensning och ytdokumentation snittades därför ett urval av de i långhus ingående stolphålen med spade och prover för makrofossilanalys togs.

Prover för makrofossil- och ¹⁴C-analys togs även i andra anläggningar.

Graven A2584 undersöktes med särskild noggrannhet, och delvis i tält eftersom väderförhållandena tidvis var svåra. Graven och ett område runt den rensades för att se om det fanns spår av ett dödshus eller andra anläggningar som hade med graven att göra. Anläggningen undersöktes i skikt och planritades i olika nivåer. Fyllningen sållades. I botten av graven togs en serie fosfatprover, och två referensprover togs i den framrensade ytan invid graven. Keramikkrälet från graven togs in i preparat och grävdes ut inomhus. Prov för pollenanalys togs under krukans och ur botten av innehållet. Även prov för makrofossilanalys togs ur krukans och ur gravfyllningen.

Analysvaren från proverna är i huvudsak tänkta att användas för studier av omlandsmiljö och datering av lämningarna. Fosfatproven togs i syfte att se om det fanns indikationer på att en kropp legat i graven, då spår av något skelett inte kunde iaktas.

Resultat

På platsen Södergård undersöktes en större yta söder om befintlig väg och en mindre yta norr om vägen. Med några få undantag fanns de undersökta anläggningarna i det södra schaktet. Sammanlagt dokumenterades 266 anläggningar varav ca en tredjedel undersöktes helt eller delvis.

Det norra schaktet var ca 5–10×88 m stort och löpte över en tämligen sandig plåtå som korsades av stråk med större stenblock (se zon 1–4 nedan). Förutom ett antal recenta nedgrävningar påträffades ett tiotal stolphål och en grop. Ett urval av anläggningarna undersöktes, med målsättningen att dels se om några av dem var gravar, dels söka daterande material.

Det södra schaktet var 17–24 x 145 m stort och uppvisade stor variation vad gäller topografi och undergrundsmaterial. Det omfattade övre delen av östslutningen, kullens krön omedelbart norr om högsta punkten, och en övre delen av västslutningen. Då det visade sig att anläggningarnas fördelning i

hög grad styrdes av topografin och den skiftande undergrunden, har schakten delats in i tio zoner (fig. 4).

Zon 1–4, spridda anläggningar i det norra schaktet

Det norra schaktet kan delas i fyra zoner, numrerade från öster till väster.

Zon 1 utgjorde översta delen av östsluttningen. Undergrunden bestod av vit silt med inslag av grus och få stenar. Här fanns ett tiotal stolphål och en grop.

I zon 2, uppe på den platå som utgör norra delen av toppen av höjden, bestod undergrunden av brungul stenig och grusig morän med ett antal markfasta block. De flesta anläggningarna visade sig vara stenlyft eller störningar men längst i nordöst fanns ett stolphål, A2384, med en halv keramik kopp i fyllningen. Ett bränt sädeskorn från fyllningen har ¹⁴C-daterats till yngre bronsålder (Beta-183699, 2530±40 BP). Stolphålet torde ingå i en kontext som har sin vidare utbredning norr om undersökningsområdet.

Zon 3, också uppe på platån, liknade zon 2 men med sandig och grusig morän utan större mängder stenar. Block förekom även här, och då samtliga anläggningar i zonen tolkats som stenlyft har blocken tidigare varit ännu fler till antalet.

Zon 4 utgör den västligaste delen av det norra schaktet, fortfarande på platån. Undergrunden liknar den i zon 2, men med mycket stenar, mer än 0,25 m stora. Även här förekom stenlyft.

Zon 5, kulturlagerrester under odlingsstensamlingen

På den flacka östsluttningen, intill en markväg, fanns en 500 m² stor samling odlingssten (A200). En hypotes var att stenarna deponerats på gravar med synlig markering. Så var inte fallet. En annan hypotes var att man understensamlingen skulle ha goda bevaringsförhållanden för anläggningar i största allmänhet, då området inte plöjts under ett antal decennier. Detta visade sig stämma någorlunda, då fläckvisa rester av kulturlager påträffades understensamlingen. Även i norr, upp mot landsvägen, fanns kulturlagerrester bevarade under påförda massor invid dikesrenen.

Undergrunden i zon 5 bestod av stenig och grusig morän med enstaka markfasta block. Stenen var vittrad vilket gjorde det svårt att schakta och rensa. Mot öster övergick undergrunden till vit silt.

Anläggningarna i zon 5 utgjordes, förutom av kulturlagerrester, av gropar, en brunn och enstaka stolphål. I en av groparna, A3586, påträffades keramik från trattbägarkultur. I kulturlagerresterna fanns keramik av allmänt förhistorisk karaktär. Brunnen, A3398, hade en stor mängd sten i fyllningen. Ett bränt vetekorn från brunnen har ¹⁴C-daterats till äldre bronsålder (Beta-183698, 3090±50 BP).

Zon 6, boplats med långhus och brunnar

Denna zon utgörs av en platå på höjdens östsluttning. Undergrunden bestod av finkornigare material med fläckvisa inslag av grus och sten. Den dominerande anläggningstypen var stolphål.

Tre östvästligt orienterade långhus kunde urskiljas, hus 1–3 (se bilaga 2). De dateras utifrån långhustypologi, fynd och ¹⁴C-prover till yngre bronsålder–äldre järnålder. Två av husen överlappade varandra och kan inte

ha varit samtida. Det ligger nära till hands att se husen som faser av en bebyggelseenhet.

Mellan hus 1 i norr och husen 2 och 3 i söder fanns två brunnar. En av dem undersöktes vid utredningen, den andra vid förundersökningen. Den senare brunnen (A666) hade två faser. ¹⁴C-dateringarna är äldre bronsålder för den äldre och förromersk järnålder för den yngre fasen (Beta-183519, 2960±40 BP och Beta-183514, 2410±40 BP). Brunnarna kan antas tillhöra samma bebyggelse som långhuset.

Övriga anläggningar i zon 6 var härdar och smågropar, två förmodade brunnar som visade sig vara grunda gropar, samt en stor recent störning.

Zon 7, blockrikt område nedanför krönet

Nedanför höjdens krön fanns en ca 15 m bred zon med mycket stenig och blockrik morän. Endast någon enstaka anläggning påträffades i denna zon, något som var föga förvånande med tanke på hur ogästvänlig marken var. Det blockrika partiet har, åtminstone inom den undersökta ytan, utgjort en tydlig gräns mellan gravområdet i väster och boplatsen i öster.

Zon 8, gravar i krönläge

Denna zon utgjorde undersökningens högst belägna område, omedelbart norr om höjdens krön. Undergrunden bestod av ömsom vit silt, ömsom stenig morän.

Nära den högsta punkten inom schaktet undersöktes redan vid utredningen en brandgrav, vilken daterades till övergången förromersk-romersk järnålder (Ericson 2005).

Vid förundersökningen påträffades ännu en grav, A2584 (bilaga 3), som saknade skelett men ändå kunde bedömas vara en skelettgrav. Träkol från gravfyllningen har ¹⁴C-daterats till yngre romersk järnålder (Beta-183517, 1780±40 BP) medan gravfynden, en lansspets av järn och ett keramikfärd, kan antyda en något äldre datering. Jordprov för pollenanalys visade sig inte innehålla några bevarade pollen. Området runt A2584 undersöktes ytterst noggrant men inga spår av gravöverbyggnad el.dyl. kunde iakttas.

Förekomsten av två gravar med ett inbördes avstånd av drygt tio meter är en klar indikation på att ett gravfält finns eller funnits på höjden. Läget är typiskt för järnåldersgravar. De inventerade stensättningarna RAÅ 17 längre söderut på samma höjdrygg kan tillhöra gravfältet eller ingå i ett större gravstråk. Då marken odlats under lång tid finns också möjligheten att ytligt belägna gravar förstörts helt.

Av allt att döma kan det föreligga en samtidighet mellan boplats och gravar. En annan möjlighet är att boplatsen övergivits innan den äldsta graven anlades. Detta kunde dock inte avgöras säkert då det kan finnas såväl fler gravar som mer omfattande boplatslämningar inom fornlämningsområdet.

Zon 9–10, senneolitisk grop på västslutningen

Zon 9, översta delen av västslutningen, hade en undergrund av stenig grusig morän med enstaka block, liknande zon 5. De enstaka anläggningarna utgjordes av stolphål, gropar och en härd.

Zon 10, längst i väster inom undersökningsområdet, men fortfarande relativt högt upp på slutningen, hade en undergrund av vit silt med inslag av

grus. Stolphål var den vanligaste anläggningstypen. En stor flack grop, A3692, kan försiktigtvis tolkas som någon form av golv- eller trampplager (bilaga 3). Anläggningen innehöll bl.a. en tunnackig omhuggen bergartsyxsa samt keramik av senneolitisk typ med s.k. taggtrådsornamentik.

Tolkning av lämningarna inom undersökningsområdet

Den äldsta daterade lämningen på platsen är gropen A3586, längst i öster, som innehöll keramik från äldre trattbägarkultur (muntlig uppgift Anna Lagergren-Olsson). A3692, längst i väster, innehöll senneolitisk keramik. Dessa enstaka nedslag kan ses i förhållande till den allmänna neolitiska närvaron i trakten, med kända boplatser och megalitgravar. Det är rimligt att en höjd som Södergårdsbacken, i likhet med Hunneberget som är beläget en kilometer längre österut, varit bebodd vid upprepade tillfällen under flera olika förhistoriska perioder.

Huvudparten av lämningarna på Södergårdsbacken dateras till bronsålder/äldre järnålder. Då har här funnits en boplatz med långhus, brunnar, gropar och härdar. Inga fynd i anslutning till dessa anläggningstyper tyder på att det varit något annat än en ”normal” bosättning, kanske en ensamgård. Boplatzlämningarna förefaller att gruppera sig i tre faser: ca 1400–1100 BC (äldre bronsålder, framför allt brunnar), ca 900–400 BC (yngre bronsålder/förromersk järnålder, långhus och diverse anläggningar) samt ca AD 100–200 (äldre romersk järnålder, en datering från hus 1) med tyngdpunkten i den mellersta fasen. Det stora flertalet anläggningar är givetvis odaterade.

Själva krönet av höjden förefaller inte ha tagits i anspråk för bebyggelse och annan profan verksamhet, utan istället varit reserverad för begravingar. De undersökta gravarna har preliminärt daterats till ett ganska snävt tidsavsnitt, ca 100 BC–AD 200. I nuläget förefaller boplatz- och gravdateringarna överlappa endast delvis, men det är en alltför liten del av det troliga boplatz- och gravområdet som undersökts för att man ska kunna dra några generella slutsatser, särskilt vad avser gravfältets brukningstid.

Boplatzen har av allt att döma varit i bruk samtidigt som den på Hunneberget (Balic & Edring 2003 s. 21f). Under en senare del av järnåldern har platsen övergivits. Ett tänkbart scenario att ett flertal bebyggelseenheter flyttat samman på platsen för nuvarande Fjälkinge by. Det är oklart om kullens funktion som gravplats upphörde samtidigt, eller kvarstod längre.

Utvärdering

Hammar

Resultaten från Hammar motsvarade till viss del ställda förväntningar. Undersökningsområdet utgjorde dock endast en mindre del av ett större fornlämningsområde som fortsätter i åkermarken norrut och i betesmarken söderut. Detta komplicerade tolkningen av lämningarna då dessa var från fler än en tidsperiod. Största delen av de omfattande kulturlagren tolkas som avsatta under mellersta trattbägarkultur, medan olika slags anläggningar daterats till senneolitikum–förromersk järnålder. Den omfattande

avbaningen medgav ändå en god överblick över de lämningar som fanns, och de fortsatta arbetsinsatserna kunde planeras utifrån detta.

Den största arbetsinsatsen lades på att undersöka kulturlagren, dels för att spåra stratigrafier, dels för att finna anläggningsstrukturer. Lagren visade sig vara mer omrörda än vad som förväntats, och förhållandet till funna anläggningar var i de flesta fall oklara. Anläggningarna bildade heller inga inbördes strukturer vilket gjorde deras funktioner svårtolkade. Därmed är också platsens funktion under neolitikum svårtolkad; är det en del av en boplatz eller av en grav/kultplats? Delar av fyndmaterialet och de två stensamlingarna indikerar ett gravsammanhang, de tjocka kulturlagren och andra delar av fyndmaterialet ett boplatssammanhang.

Dateringarna pekar på att aktiviteterna vid Hammar härrör från en tidsperiod som föregår centralplatsen på Hunneberget, cirka 1,5 km åt öster. Fyndmaterialet från Hammar är omfattande och varierat, det kan användas vid olika studier som behandlar frågor om resursutnyttjande, kontakter och kulturella relationer. Materialet kan också bidra till att belysa de förhållanden som ledde till framväxten av centralplatser i området, men också till att förstå utvecklingen i området under mellanneolitikum. Fjälkingeområdet ger intryck av att ha varit ett centralområde genom hela den neolitiska tidsperioden, både i bemärkelsen tätbebyggt och i bemärkelsen exklusiva fynd och gravmonument (Björk m.fl. 2002 s. 13).

Medan bristen på stratigrafier och strukturer inte medger att alla de frågeställningar som togs upp i undersökningsplanen tillgodoses, kompletterar däremot keramikmaterialet tidsmässigt det från Hunneberget, genom att bukstreckperioden (Lagergren-Olsson 2003 s. 201ff) som saknas på Hunneberget finns i Hammar.

Södergård

Även resultaten från Södergård motsvarade till viss del de ställda förväntningarna. Såväl boplatzlämningar som en grav påträffades.

Området under den stora samlingen odlingssten undersöktes med vederbörlig noggrannhet, dock utan att gravar (däremot kulturlagerrester och diverse anläggningar) påträffades. Datering och förhållandet mellan gravar och övriga anläggningar/strukturer fastställdes. Boplatz- och gravdateringarna överlappar delvis, och området där gravarna påträffades förefaller ha varit undantaget från profant bruk.

Utifrån de påträffade anläggningarna och de topografiska och geologiska förhållandena är det möjligt att bedöma vilka antikvariska insatser som kan bli nödvändiga vid eventuella fortsatta exploateringar på Södergårdsbacken. Framför allt kan man förvänta sig finna fler gravar, huvudsakligen i krönlägen. Även ytterligare boplatzlämningar kan förväntas.

Platsens – eller platsernas: boplatzen och gravplatsen – roll i ett större landskapsavsnitt, liksom den materiella kulturen, behandlas tillsammans med övrigt material inom Vätlandsprojektet, t.ex. vad avser boplatshierarkier och bosättningsmönster.

Då endast sammanlagt två gravar undersökts, är det dock knappast möjligt att besvara några mer långtgående frågeställningar vad gäller gravsed, social skiktning m.m.

Kommande arbete

Resultaten från Hammar och Södergård kommer att ingå i den allmänna faktabakgrunden till flera artiklar ingående i Vätlandsprojektets planerade böcker ”Kustslättens mötesplatser” (neolitikum) och ”Vägar till Vätland” (arbetstitel) (bronsålder). Mer ingående kommer keramikmaterialet från Hammar att användas som jämförelse till keramikmaterialet från Hunneberget (Lagergren-Olsson under arbete), och husen/boplatslämningarna från Södergård som kommer att tas upp i samband med övriga boplatser inom projektet (Björk under arbete).

Gravarna från Södergård ingår i det material som ligger till grund för Tony Björks studie av den äldre järnålderns gravar i Skåne (Björk 2005).

Referenser

Andersson, M. (red.) under arbete. Kustslättens mötesplatser.

Artursson, M. (red.) under arbete. Vätland – ett vattenrike (arbetstitel).

Bagge, A. & Kaelas, L. 1950. Die Funde aus Dolmen und Ganggräbern in Schonen, Schweden, 1. Stockholm.

Balic, I. & Edring, A. 2003. Hunneberget. En neolitisk centralplats. Arkeologisk slutundersökning. Väg E22 Kristianstad–Fjälkinge. Skåne, Fjälkinge socken, RAÄ 76. *Riksantikvarieämbetet UV Syd DAFF 2003:7; Regionmuseet i Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne Rapport nr 2003:34.*

Björhem, N & Säfvestad, U 1993. Fosie IV. Bebyggelsen under brons- och järnålder. *Malmöfynd 6.* Malmö museer.

Björk, T., Borna-Ahlkvist, H., Edring, A. & Stark, K. 2002. Arkeologisk utredning steg 1. E22 Kristianstad – Fjälkinge. Skåne, Fjälkinge socken med flera, väg E22 Kristianstad – Fjälkinge. *Riksantikvarieämbetet UV Syd Rapport 2002:17.*

Björk, T. 1993. En arkeologisk räddningsutryckning i Fjälkinge. *Handlingar angående Villands härad, XXXVIII.* Kristianstad.

Björk, T. 2002. Järnåldern i Fjälkingeområdet. Opublicerat manus.

Björk, T. 2005. Skäran på bålet. Om den äldre järnålderns gravar i Skåne. *University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series No. 92.*

Björk, T. under arbete. Kring förfädernas bopålar. Om bronsålderns och den äldre järnålderns bosättningar i Vätland (arbetstitel). I: Artursson, M. (red.) Vätland – ett vattenrike (arbetstitel).

Ericson, T. 2005. Arkeologisk utredning steg 2 2002. Väg E22 Kristianstad–Fjälkinge AU2. Skåne, Fjälkinge m.fl. socknar, väg E22 Kristianstad–Fjälkinge. *Riksantikvarieämbetet UV Syd Rapport 2005:07.*

- Fabricius, K & Becker, C. J. 1996. *Stendyngegrave og kulthuse. Studier over Tragtbægerkulturen i Nord- og Vestjylland*. København.
- Göthberg, H., O. Kyhlberg & A. Vinberg (Red) 1995. *Hus & gård i det förurbana samhället – Rapport från ett sektorsforskningsprojekt vid Riksantikvarieämbetet. Katalogdel*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 13. Stockholm.
- Hansen, F. 1927 : Brev till RAÄ rörande gravfält från brons- och järnåldern, Nr 14 Fjälkinge, Fjälkinge socken, Villands härad, Skåne. *ATA 4205*.
- Hansen, F. 1938. Riksvägen från Kristianstad österut, Hammars by, Nosaby sn, Villands härad, Kristianstads län, Skåne. *Rapport*. ATA. Dnr 3621. Inv. 22119.
- Helgesson, B. 2003. En romersk statyett i Fjälkinge. I: Carlie, A. (red.). 2003. *Berättelser från Vætland. En arkeologisk resa längs E22 i Skåne*, Riksantikvarieämbetet UV Syd och Regionmuseet i Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, s. 66–69.
- Ilkjaer, J. 1990. *Illerup ådal 1. Die Lanzen und Speere. Textband*. Jysk Arkaeologisk Selskabs Skrifter XXV:1. Viborg.
- Ilkjaer, J. 1990. *Illerup ådal 2. Die Lanzen und Speere. Tafelband*. Jysk Arkaeologisk Selskabs Skrifter XXV:2. Viborg.
- Lagergren-Olsson, A. 2003. En skånsk keramikhistoria. I: Svensson, M. (red.) *Det neolitiska rummet*. Skånska spår – arkeologi längs Västskustbanan. Stockholm.
- Lagergren-Olsson, A. under arbete. Den neolitiska keramiken från Hunneberget. I: Andersson, M. (red.) *Kustslättens mötesplatser*.
- Larsson, L. 1975 : Rapport angående arkeologisk undersökning av en skadad gravhög på Fjälkinge 1:2, Fjälkinge sn, Villands härad, Skåne. *Lunds universitets historiska museum, rapport*. Lund.
- Lindahl, A., Olausson, D. & Carlie, A. 2002. *Keramik i Sydsverige - en handbok för arkeologer*. *UV Syd rapport 2002:6*. Malmö
- Stjernquist, B. 1955. *Simris. On cultural connections of Scania in the Roman Iron Age*. Acta Archaeologica Lundensai, series in 4o, No 2. Lund.
- Tesch, S. 1993. *Houses, Farmsteads, and Long-term Change. A Regional Study of Prehistoric Settlements in the Köpinge Area, in Scania, Southern Sweden*. Uppsala.

Muntliga uppgifter:

Anna Lagergren-Olsson, arkeolog, RAÄ UV Syd

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-3356-2002

Länsstyrelsens dnr: 431-50379-02

UV Syds projektnummer: 1410334

Regionmuseets projektnummer: 320121

Undersökningstid: 23 mars–7 maj 2003

Projektgrupp: UV Syd: Ivan Balic, Tyra Ericson, Sven Hellerström;

Regionmuseet: Elisabeth Bengtsson, Ylva Wickberg

Underkonsulter: Sydschakt AB, Lyft&Bygg AB

Exploateringsyta: 8500 m²

Undersökt yta: 5500 m²

Läge: Ekonomiska kartan, blad 3E 2a,

x 6212,39 y 1401,75

Koordinatsystem: RT 90 5 gon V

Höjdsystem: RH 70

Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska

arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm: 10 ritfilmer med specialplaner och

profiler i skala 1:20 (Hammar) samt 1 översiktsplan i skala 1:400, 1

ritfilm med specialplaner i skala 1:10 och 10 ritfilmer med specialplaner

och profiler i skala 1:20 (Södergård)

Fynd: Fynd med Fnr 1–414 LUHM nr 31368 (Hammar) och fynd med Fnr

1–138 LUHM nr 31364 (Södergård)

Bilagor

Bilaga 1. Anläggnings- och lagerbeskrivningar, Hammar

A 1780

Anläggningen framkom i samband med rutgrävning i L103. Den utgjordes av en rundad stensamling, omkring 3,5 m i diameter, bestående av sorterad sten; de flesta cirka 30–40 cm i diameter, samt enstaka 50–60 cm och 10–20 cm stora stenar. Anläggningen hade ingen tydlig kantkedja men tendens till större stenar i ytterkanten. På tre ställen syntes fördjupningar i stenpackningen, cirka 30 cm i diameter, som om den där sjunkit samman. I samband med rensningen i ytan framkom bland annat ett fragment av en slipsten och en malsten (underliggare).

Den framrensade stensamlingen mättes in med totalstation, fotograferades digitalt samt ritades i plan skala 1:20. Stenarna plockades därefter bort i tre nivåer för att anläggningens uppbyggnad och eventuell fyndspridning skulle kunna studeras. En profilbänk sparades i riktning NO–SV. Fyllningen mellan stenarna sållades stickprovsmässigt för att exempelvis krossade brända ben skulle upptäckas. Den hade samma karaktär och innehöll samma fyndmaterial som omgivande lager, och ingen nedgrävningskant kunde observeras.

Packningen visade sig vara tät och väl sammanhållen och många av stenarna stod inkilade på högkant med viss lutning mot centrum. På grund av stenarnas lutande läge kan det antas att den byggts inifrån och ut. I botten av anläggningen återfanns bland annat enstaka brända ben samt ett obränt och dåligt bevarat ben. Till sist dokumenterades och undersöktes profilbänken och en serie fosfatprov togs. Under anläggningen återstod cirka 0,2–0,3 m av L 105. Hela anläggningen samt underliggande lager och naturliga topografin sluttade ned mot sydost.

A 1841

Anläggningen framkom vid schaktning, då enstaka stenar syntes överst i L 103. Den utgjordes av en rundad stensamling, omkring 3,5×3,7 m stor, längst i nordväst–sydostlig riktning. Anläggningen bestod av sorterad sten, de största omkring 50–60 cm och de minsta 10–15 cm stora, samt en relativt stor mängd skörbränd sten. En antydning till kantkedja och uppbyggnad kunde ses då många av de större stenarna fanns i ytterkanten och de mindre i mitten av anläggningen. Fyllningen hade samma karaktär och fyndmaterial som omgivande lager och ingen nedgrävning kunde observeras.

Anläggningen rensades fram för hand och mättes in med totalstation, fotograferades med digitalt samt ritades i plan skala 1:20. En profilbänk sparades i nordväst–sydostlig riktning. Den västra halvan undersöktes först och delades in i tre nivåer för att anläggningens uppbyggnad och eventuell fyndspridning skulle kunna studeras. Den östra halvan grävdes i ett svep på grund av tidsbrist. Fyllningen provsållades, men det gav inte annat resultat än fyndinsamling för hand. Stenpackningen visade sig vid undersökningen vara tät och sammanhållen med en tendens till större stenar längre ned i anläggningen. Efter det att anläggningen grävts i botten ritades dess profil.

Under anläggningen fanns en mörkfärgning längs anläggningens mittaxel, samt återstoden av L105. Mörkfärgningen tolkades som en djurgång.

L 103 och L 104

Vid den inledande schaktningen syntes en tydlig skillnad mellan matjorden och L 103. Matjorden utgjordes av brun, sandig humus, medan L 103 bestod av mörkt gråbrun, sotig humös sand. I ytan av L 103 fanns enstaka anläggningar. De tillvaratagna fynden var i ganska fragmentariskt skick, och lagret verkade omrört. Det var mellan 0,1–0,27 m djupt, och därunder fanns en skiljelinje bestående av ytterligare en anläggningsnivå med flera anläggningar. Det tolkades som ett nytt lager, L 104, och var 0,1–0,17 m djupt.

L103 och L104 hade en ganska konstant tjocklek inom de undersökta ytorna. Det gick inte att se någon skillnad i fyllningskaraktär eller fyndsammansättning mellan dem; de skiljs genom att L 103 representerade en omrörd och ganska skadad nivå. Troligen är det resultatet av odling, kanske redan i förhistorisk tid eftersom inget yngre än neolitiskt fyndmaterial återfanns.

Kol från fyra anläggningar som framkom i ytan av L 104 lämnades in för ¹⁴C-analys (tabell 1): En kokgrop (AP667) daterades till förromersk järnålder (Beta-183507, 2150±60 BP), en härd (AH1872) till yngre bronsålder eller förromersk järnålder (Beta-183509, 2510±40 BP). Två stolphål (AS733 och AS1883) daterades till senneolitikum/äldre bronsålder (Beta-183508, 3550±40 BP och Beta-183510, 3580±40 BP).

Samtliga anläggningar kan vara grävda genom L 103 eftersom detta bedömts som en omrörd nivå, och daterar därför endast lagrens yngsta möjliga ålder. Största delen av fyndmaterialet hör till mellersta trattbägarkultur, och den preliminära tolkningen är att de flesta lagren har sitt ursprung i denna kultur. Lämningar efter stridsyx- och senneolitisk kultur kan ha rörts ned i äldre lager, kanske genom odling. De daterade anläggningarna kan i flera fall vara samtida med skålgroparna.

L 105

Mellan L 104 och L 105 fanns ett tydligt skilje i fyllningskaraktär; L 105 hade en brunare färg och grusigare humus än L 104. L 105 var 0,1–0,3 m djupt, och följde grundtopografin som sluttade mot söder och öster. Fyndsammansättningen var densamma som i de övre lagren men bättre bevarade, och med en än mer tydlig tyngdpunkt i mellersta trattbägarkultur. Fynden bestod av keramik, flinta, bränd lera, brända ben och nötskal. I botten av lagret, delvis nedtryckt i undergrunden, fanns större keramikskärvor, många med bukstrecksornering. Tolkningen är att detta understa lager är minst omrört och påverkat av senare aktiviteter, och att det är avsatt under mellersta trattbägarkultur. Ett inslag av stridsyx- och senneolitisk keramik fanns även här, så lagret måste vara omrört till viss del, troligen genom rötter och djurgångar.

Bilaga 2. Husbeskrivningar, Södergård

Hus 1 (fig. 5)

Typ:	Treskeppigt långhus
Väggkonstruktion:	8 stolphål i S väggen och 3 i N väggen
Takkonstruktion:	17 stolphål, efter 8×2 parställda stolpar och ett ensamt stolphål i den södra linjen
Bockbredd:	2,3–2,7 m, bredare i öster
Riktning:	VNV–OSO
Längd (takbärande konstr.):	minst 27 m
Bredd:	5,6 m
Golvyta:	ca 145 m ²
Fynd:	flinta, keramik, djurben
Analyser:	¹⁴ C, makrofossil, vedart
Anläggningar:	Stolphål
Dateringar:	hustypologi: förromersk järnålder, ¹⁴ C: yngre bronsålder (Beta-183512) el. äldre romersk järnålder (Beta-183696) (tabell 2)

Hus 1 består av minst åtta eller nio par takbärandestolphål och minst elva väggstolphål. I nordväst sluter det an mot schaktkanten och i söder finns en stor störning. Endast ett urval av stolphålen undersöktes. På planen finns ytterligare stolphål som kan tolkas som väggstolphål.

Huset var beläget strax öster om krönet på en moränhöjd. Inom denna del av den undersökta ytan var undergrunden relativt stenfri, medan ett område med markfasta block vidtog ca 15 m väster om huset. De omgivande anläggningarna bestod av stolphål, gropar och brunnar samt någon enstaka härd.

Vid en jämförelse av husets grundplan med tidigare undersökta hus, stämmer den tämligen väl överens med hus 1 från kv. Bronsdolken i Malmö och hus B2:1 från Stora Köpinge. Båda dessa hus dateras till förromersk järnålder (Göthberg m.fl. 1995 s. 34, Tesch 1993 s. 176).

Analys av träkol av björk från ett stolphål indikerar en datering till yngre bronsålder (Beta-183512, 2560±60 BP) medan ett bränt sädeskorn från ett annat stolphål ¹⁴C-daterats till äldre romersk järnålder (Beta-183696, 1870±40 BP). Med tanke på att bronsåldersdateringar erhållits även från andra anläggningar på boplatsen är en möjlig tolkning att den äldre dateringen visar på inblandning av omrört material.

Makrofossilanalys av jordprover från den södra raden takbärandestolphål visar på förekomst av enstaka sädeskorn (tabell 3).

Fynden från hus 1 utgörs av två flintavslag (Kristianstadsflinta), tre keramikskärvor och djurben. Av keramikskärvorna kom en från ett silkärl medan en annan var glättad. Fynden indikerar ingen annan datering än yngre bronsålder/äldre järnålder.

Hus 2 (fig. 5)

Typ:	Treskeppigt långhus
Väggkonstruktion:	-
Takkonstruktion:	11 stolphål, efter 5×2 parställda stolpar och ett ensamt stolphål i den norra linjen
Bockbredd:	3,4–3,7 m
Riktning:	V–Ö
Längd (takbärande konstr.):	13,5 m
Bredd:	-
Golvvyta:	-
Fynd:	flinta
Analyser:	¹⁴ C, makrofossil, vedart
Anläggningar:	Stolphål
Datering:	hustypologi: yngre bronsålder, ¹⁴ C: yngre bronsålder–förromersk järnålder (Beta-183513, Beta-183697) (tabell 2)

Hus 2 består av fem par takbärrastolphål plus ytterligare ett (1941) i den norra raden. Denna del av undersökningsområdet hade varit utsatt för tidigare markarbeten/schaktningar vilket kan vara orsaken till att några av stolphålen endast hade botten kvar. Några stolphål var också störda av djurgångar. Samtliga stolphål är ovala (1800 ngt osäkert p.g.a. störning). Inga säkra väggstolphål kunde iakttagas.

Huset var beläget strax öster om krönet på en moränhöjd, ca 10 m sydväst om hus 1. Inom denna del av den undersökta ytan var undergrunden relativt stenfri, medan ett område med markfasta block vidtog ca 15 m väster om huset. De omgivande anläggningarna bestod av stolphål, gropar och brunnar samt någon enstaka härd. Hus 2 och hus 3 överlappar varandra delvis, med hus 2 något förskjutet åt norr och öster.

Vid en jämförelse av husets grundplan med tidigare undersökta hus, stämmer den tämligen väl överens med hus 81 från Fosie IV, daterat till yngre bronsålder (Björhem & Säfvestad 1993 s. 99).

¹⁴C-analys av ett bränt vetekorn från ett stolphål visar också på en datering till yngre bronsålder (Beta-183697, 2520±40 BP), medan träkol av ek ur ett annat stolphål daterats till yngre bronsålder/förromersk järnålder (Beta-183513, 2470±50 BP). På grund av plataeffekten får dock ¹⁴C-dateringar från detta tidsavsnitt betraktas med viss reservation.

Makrofossilanalys av jordprover från den södra raden takbärrastolphål visar på förekomst av enstaka sädeskorn och hasselnöt (tabell 3).

Fynden från hus 2 utgörs av fyra flintavslag (Kristianstadsflinta), samt djur- och fiskben.

Hus 3 (fig. 5)

Typ:	Treskeppigt långhus
Väggkonstruktion:	-
Takkonstruktion:	7 stolphål, efter 3×2 parställda stolpar och ett ensamt stolphål i den norra linjen
Bockbredd:	3,4–3,6 m
Riktning:	V–Ö
Längd (takbärande konstr.):	12,2 m

Bredd:	-
Golvtyta:	-
Fynd:	flinta
Analys:	¹⁴ C, makrofossil, vedart
Anläggningar:	Stolphål
Dateringar:	hustypologi: yngre bronsålder, ¹⁴ C: äldre bronsålder (Beta-183518) el. yngre bronsålder–förromersk järnålder (Beta-183515) (tabell 2)

Hus 3 består av sju takbärrastolphål som ligger väl placerade i förhållande till varandra. De varierar något i utseende men torde ändå tillhöra samma konstruktion. Rensning i väster gav inget parstolphål till 1543, här var marken svårskaktad/-rensad p.g.a. moränundergrunden. Inga ytterligare stolphål påträffades i öst.

Huset var beläget strax öster om krönet på en moränhöjd, ca 10 m sydväst om hus 1. Inom denna del av den undersökta ytan var undergrunden relativt stenfri, medan ett område med markfasta block vidtog ca 10 m väster om huset. De omgivande anläggningarna bestod av stolphål, gropar och brunnar samt någon enstaka härd. Hus 2 och hus 3 överlappar varandra delvis, med hus 2 något förskjutet åt norr och öster.

Vid en jämförelse av husets grundplan med tidigare undersökta hus, stämmer den tämligen väl överens med hus 1, Fosie IV och hus B26:1 i Stora Köpinge, daterade till yngre bronsålder respektive äldre/yngre bronsålder (Björhem & Säfvestad 1993 s. 85, Tesch 1993 s. 169).

Detta överensstämmer tämligen väl med de ¹⁴C-analys som utförts. Träkol av ek från ett stolphål har daterats till övergången yngre bronsålder/förromersk järnålder (Beta-183515, 2420±40 BP) medan träkol av hassel från ett annat stolphål daterats till äldre bronsålder (Beta-183518, 2990±40 BP). Det är inte uteslutet att det i det senare fallet rör sig om inblandning av omrört äldre material.

Makrofossilanalys av jordprover från den södra raden takbärrastolphål visar på förekomst av enstaka frön av gräs (tabell 3).

Fynden från hus 3 utgörs av ett retuscherat spån av Limhamnsflinta, samt djur- och fiskben.

Bilaga 3. Anläggningsbeskrivningar, Södergård

A2584, skelettgrav (fig. 4)

Anläggningen utgörs av en ca nordsydligt orienterad skelettgrav, belägen nära krönet på höjden. Storlek ca 2,6×1,0 m, djup 0,4 m. Gravens fyllning var ljus brun humös sand med ett antal mindre stenar utan inbördes ordning. I norra delen fanns en färgning av ljusare sand (fyllning 2630) och invid den ett keramikkarl. I södra delen fanns en lansspets av järn. Två små fragment av brända ben hittades ytligt i fyllningen. Fosfatprover togs i en linje i gravens botten (tabell 5). Höga fosfatvärden jämfört med referensprover tagna intill talar för att en kropp funnits i graven.

Träkol av al från fyllningen har ¹⁴C-daterats till yngre romersk järnålder (Beta-183517, 1780±40 BP). Fyndet antyder dock en något äldre datering, snarast äldre romersk järnålder, vilket givetvis kan ha att göra med att

föremålen inte nödvändigtvis var nya när de lades ner. Då träkolet kom ur fyllningen, kan det inte heller helt säkert bindas till gravläggningsogonblicket.

Keramikkärlet togs in i preparat och grävdes ut i laboratoriemiljö. Det innehöll inga fynd. Kärlet har en flat botten, konvex buk, rak skuldra och hög konisk hals med utåtböjd profilerad mynning. Utsidan är glättad. Höjden är ca 14 cm, mynningsdiametern ca 8 cm och bukdiametern ca 14 cm. Godstjockleken är 4 mm. Då kärlet är rotsprängt och något vittrat är det inte längre intakt. Det har ett ca 5 cm stort hål i buken. Det är oklart om hålet fanns där redan då kärlet lades ner i graven, eller om det är ett resultat av djurs grävande el. dyl.

Formmässigt kan kärlet jämföras med Stjernquists ”vessels with offset shoulder” och ”tall-necked vessels without handle” (Stjernquist 1955 s. 74 ff och s. 91 ff), samt med kärlet från Kristineberg och Istaby (Lindahl m.fl. 2002 s. 102:182 och s. 103:185). Samtliga är hemmahörande i äldre romersk järnålder.

Lansspetsen är (i icke konserverat skick) 19,5 cm lång, varav bladet utgör 9,5 cm och holken 10 cm. Bladet är som bredast 7 cm från spetsen, 2,8 cm brett. Holkens diameter vid skaftänden är ca 2 cm.

Lansspetsen kan närmast bedömas vara av Ilkjaers typ 3 eller 6 (Ilkjaer 1990a s. 44 ff och 1990b tafel 7, 8, 22–26), vilket indikerar en datering till äldre romersk järnålder (fig. 6)

A 3692, senneolitisk grop

I västra delen av schaktet fanns en flack grop, delvis störd av en sentida ränna/gränsmarkering. Gropen var ca 2,4 m stor och 0,13 m djup. I den västra delen fanns en sotigare fläck. I anslutning till den påträffades bl.a. en bergartsyxa, F1. Övriga fynd utgörs av drygt 100 g keramik varav några skärvor med s.k. taggträdsdekor, 8 flintavslag varav två av limhamnsflinta och ett bränt, samt små mängder bränd lera.

En möjlig tolkning av anläggningen är som golv- eller tramplager i ett hus eller en hydda. Kringliggande område rensades noggrant och färgningar som skulle kunnat utgöra stolphål ingående i en rund eller bågformad konstruktion undersöktes och avskrevs. Norr om gropen finns dock några stolphål som skulle kunna tolkas som mittstolphål i ett tvåskeppigt hus.

Tabeller

Tabell 1. C^{14} -resultat E22 Hammar FU

Lab. nr.	Anl. nr.	Anl. typ	Material	^{14}C -ålder BP (konv.)	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma	Period (1 sigma)
Beta-183507	677	kokgrop mellan L103 o 104	träkol <i>tilia</i> (lind)	2150±60	BC 350–300, 220–100	BC 380–40	förromersk järnålder
Beta-183508	733	stolphål mellan L103 o 104	träkol <i>corylus</i> (hassel)	3550±40	BC 1940–1870	BC 1970–1760	senneolitikum
Beta-183509	1872	härd mellan L103 o 104	träkol <i>corylus</i> (hassel)	2510±40	BC 780–750, 700–540	BC 790–500, 460–430	yngre bronsålder
Beta-183510	1883	stolphål mellan L103 o 104	träkol <i>pomoidae</i> (hagtorn m.fl.)	3580±40	BC 1960–1890	BC 2030–1870, 1840–1780	senneolitikum
Beta-183511	224	härd över L101	träkol <i>pomoidae</i> (hagtorn m.fl.)	2430±40	BC 7550–400, 540–410	BC 770–400	yngre bronsålder / förromersk järnålder

Tabell 2. C^{14} -resultat E22 Södergård, Fjälkinge sn, Skåne

Lab. nr.	Anl. nr.	Anl. typ	Material	^{14}C -ålder BP (konv.)	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma	Period (1 sigma)
Beta-183512	4080	takbärrar-stolphål hus 1	träkol <i>betula</i> (björk)	2560±60	BC 800–760, 620–590	BC 820–520	yngre bronsålder
Beta-183513	1786	takbärrar-stolphål hus 2	träkol <i>quercus</i> (ek)	2470±50	BC 770–420	BC 790–400	yngre bronsålder eller förromersk järnålder
Beta-183514	666:Ö	yngre fas av brunn	träkol <i>quercus</i> (ek)	2410±40	BC 520–400	BC 760–640, 560–390	förromersk järnålder
Beta-183515	1895	takbärrar-stolphål hus 3	träkol <i>quercus</i> (ek)	2420±40	BC 740–710, 530–410	BC 760–620, 590–400	yngre bronsålder eller förromersk järnålder
Beta-183516	2060	härd	träkol <i>alnus</i> (al)	2350±40	BC 410–390	BC 500–460, 430–380	förromersk järnålder
Beta-183517	2584	skelettgrav, fyllning	träkol <i>alnus</i> (al)	1780±40	AD 220–260, 290–320	AD 130–370	yngre romersk järnålder
Beta-183518	1530	takbärrar-stolphål hus 3	träkol <i>corylus</i> (hassel)	2990±40	BC 1290–1140	BC 1380–1100	äldre bronsålder
Beta-183519	666:V	äldre fas av brunn	träkol (ej bestämt)	2960±40	BC 1260–1110	BC 1300–1030	äldre bronsålder
Beta-183696	397	takbärrar-stolphål hus 1	makrofossil <i>cerealia</i> (sädeskorn)	1870±40	AD 90–220	AD 60–240	äldre romersk järnålder
Beta-183697	1485	takbärrar-stolphål hus 2	makrofossil <i>triticum</i> (vete)	2520±40	BC 790–760, 680–550	BC 800–520	yngre bronsålder
Beta-183698	3398	brunn	makrofossil <i>triticum</i> (vete)	3090±50	BC 1410–1300	BC 1440–1250	äldre bronsålder
Beta-183699	2384	stolphål i N schaktet	makrofossil <i>hordium</i> (korn)	2530±40	BC 790–760, 640–560	BC 800–520	yngre bronsålder

Tabell 3. E22 Södergård FU. Växtmakroanalys

P.nr	ID:nr	Anläggning	Växtmakro	Landsnäckor
3	A 2584	Gravfyllning	Rubus cf. idaeus (trol. Hallon) 1 Chenopodium sp. (Målla) 3 ? 1	
13	AG 3692		Cerealia sp. (sädesslag) ~10 Chenopodium sp. (Målla) 7 cf Rumex (trol. Skräppa/Syra) 4 ? 3	
14	AS 4149	Hus 1	cf. Cerealia (trol. sädesslag) 1 Chenopodium sp. (Målla) 2	Pupilla muscorum 1 Punctum pygmaeum 1
15	1386	Hus 1	Rumex sp. (Skräppa/Syra) 14 Chenopodium sp. (Målla) 7	Vertigo sp. 1
16	4080	Hus 1	cf. Cerealia (trol. sädesslag) 1 Rumex sp. (Skräppa/Syra) 6 Chenopodium sp. (Målla) 1	
17	AS 280	Hus 1	Rumex sp. (Skräppa/Syra) 14 Chenopodium sp. (Målla) 7	
18	AS 397	Hus 1	Cerealia sp. (sädesslag) 2 Chenopodium sp. (Målla) 1	
19	A 4042	Hus 1	cf. Cerealia (trol. sädesslag) 1 Rumex sp. (Skräppa/Syra) 2 Chenopodium sp. (Målla) ~40	
20	AS 630	Hus 1	Cerealia sp. (sädesslag) 1 Chenopodium sp. (Målla) 2	
21	AS 3586	Grop i Ö	Corylus sp. (trol. Hassel) 1 Sambucus nigra (Fläder) 50 Chenopodium sp. (Målla) 10	
22	AS 1719	Hus 2	Cerealia sp. (sädesslag) 7 Chenopodium sp. (Målla) 1	
23	AS 4235	Hus 2		cf. Columella columella
24	AS 4223	Hus 2	Cerealia sp. (sädesslag) 2 fragment Chenopodium sp. (Målla) 3	
25	AS 1485		Cerealia sp. (sädesslag) 2 Secale cereale ? (liknar Råg osannolikt tidig i så fall!) 2 cf. Hordeum (sädesslag, trol. Korn) 4 Chenopodium sp. (Målla) 1	
26	AS 1573	Hus 2	cf. Hordeum (sädesslag, trol. Korn) 1 cf. Cerealia (trol. sädesslag) 3	Pupilla muscorum 1
35	AS 2384	Stolphål i N	Cerealia sp. (sädesslag) ~10 Secale cereale ? (liknar Råg osannolikt tidig i så fall!) 3 cf. Hordeum (sädesslag, trol. Korn) 28 ?	
36	3398	Brunn i Ö	cf. Corylus (trol. Hassel) 1 Cerealia sp. (sädesslag) 1 Chenopodium sp. (Målla) 1 ? 1	Vallonia pulchella/ exentrica 4 Pupilla muscorum 11 Cochlicopa sp. 1 Vertigo (?) sp. 3
37	AS 1543	Hus 3	Poaceae (Gräs) 1	Vallonia sp. 1
39	AS 1474	Hus 3	Rumex sp. (Skräppa/Syra) 16 Chenopodium sp. (Målla) 18 Poaceae sp. (Gräs) 3	
40	AS 1756	Hus 3		

<i>P.nr</i>	<i>ID:nr</i>	<i>Anläggning</i>	<i>Växtmakro</i>	<i>Landsnäckor</i>
42	A 666	Brunn		
43	A 3357	Brunn(?) i Ö	<i>Chenopodium</i> sp. (Målla) 3 ? 2	
44	AS 2384		<i>Cerealia</i> sp. (sädesslag) >100 <i>Chenopodium</i> sp. (Målla) 7 cf <i>Rumex</i> (trol. Skräppa/Syra) 5 ? 3	<i>Pupilla muscorum</i> /

Chenopodium sp. (Mållor), *Rumex* sp. (Skräppor/Syror) och *Sambucus nigra* (Fläder) är troligen recenta.

Tabell 4. E22 Hammar FU. Växtmakroanalys

<i>Pnr</i>	<i>ID:nr</i>	<i>Anläggning</i>	<i>Växtmakro</i>
1	A 677	Kokgrop	cf. <i>Cerealia</i> (trol. sädesslag) 2 fragment
2	AS 733		
3	AH 1872	Härd	cf. <i>Triticum</i> (sädesslag, trol. Vete) 2 fragment
5	A 1883	Stolphål	<i>Chenopodium</i> sp. (Målla) 1

(cf. = troligen, sp. = släktet känt men ej arten)

Tabell 5. E22 Södergård FU. Grav A2584, fosfatanalys

<i>Lab nr</i>	<i>P°</i>	<i>Spotttest</i>	<i>Provnr</i>	<i>X</i>	<i>Y</i>	<i>Anm</i>
1	19	II	3891	211700,8	43089,26	
2	15	II	3892	211700,56	43089,15	
3	205	IV	3893	211700,28	43089,12	
4	190	V	3894	211700,02	43088,99	
5	467	V	3895	211699,7	43088,87	
6	257	V	3896	211699,45	43088,77	
7	344	V	3897	211699,04	43088,62	
8	117	III	3898	211700,29	43088,22	referensprov
9	116	III	3899	211699,7	43090,22	referensprov

Figurer

Figureerna finns i en separat figurbilaga.

Fig. 1. Utdrag ur GSD Röda Kartan med undersökningsområdet markerat.

Fig. 2. Utdrag ur GSD Ekonomiska Kartan, blad 3E 2a, med arbetsområdena utsatta

Fig. 3. Hammar: schaktplan med lagerutbredning, grävda rutor och anläggningar med relevanta anläggningsnummer utsatta.

Fig. 4. Södergård: schaktplan med anläggningar och strukturer samt zonindelning.

Fig. 5. Södergård: plan med hus 1, 2 och 3 markerade.

Fig. 6. Lansspets från Södergård.